

TRIPPELT UTSATT

HEDERSRELATERAT FÖRTRYCK OCH VÅLD BLAND UNGDOMAR MED INTELLEKTUELL FUNKTIONSNEDSÄTTNING

Tack

Först och främst vill **TRIS** tacka de modiga tjejer som har orkat och vågat berätta sina historier.

Tack till pedagoger och elevvårdspersonal som delat med sig av sina erfarenheter och kunskaper.

Tack också alla medverkande skolor.

Tack alla fantastiska eldsjälar som suttit i projekt Nå:s referensgrupp och bidragit med tid, kunskap, erfarenheter och gett oss era värdefulla kommentarer.

Ett särskilt tack till Mohammad Hassan, Malena Ranch och Sigbrit Arfwedson för deras genuina intresse och engagemang för TRIS arbete.

Varmt tack till Arvsfonden som finansierat projekt Nå och gjort det möjligt för oss att belysa villkoren för unga med intellektuell funktionsnedsättning som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld.

Trippelt utsatt

Hedersrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning

Text: Talin Davidian, Chia Mohtadi, My Hellberg och Sevana Bergström

Statistisk analys: Mariet Ghadimi

Grafisk form: Violet Khodagolian designinla.com

Utgiven av: TRIS, Tjejjers rätt i samhället tris.se

med stöd av Arvsfonden arvsfonden.se

Materialet är framtaget inom ramen för: Projekt Nå, ett projekt inom TRIS

Trippelt utsatt

Hedersrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning

Innehållsförteckning

- 7 Hedersrelaterat förtryck och våld i gymnasiesärskolan – skolpersonalens erfarenheter och ungdomarnas egna upplevelser**
 - 8 *1.1 Tillvägagångssätt och undersökningsgruppens sammansättning*
 - 10 *1.2 Teoretisk förankring*

 - 11 Personalens uppskattning om sina egna kunskaper i hedersrelaterat förtryck och våld**

 - 12 Om arrangerade äktenskap och äktenskapstvång på gymnasiesärskolan**
 - 13 *3.1 Skolpersonalens erfarenheter av arrangerade äktenskap och begränsningar kring elevers möjligheter att välja äktenskapspartner*
 - 14 *3.2 Andel flickor och pojkar som inte får välja framtida partner – resultat från elevundersökningen*
 - 16 *3.3 Vilka konsekvenser får faktiska äktenskap för elevers utbildning och hälsa?*
 - 19 *3.4 Erfarenheter från elevvården*

 - 21 Heterosexuella relationer**
 - 21 *4.1 Tillåts man ha pojkvän eller flickvän – ungdomarnas upplevelser*
 - 22 *4.2 Förväntas den unge vara oskuld när äktenskap ingås?*

 - 25 Begränsningar på fritiden och i skolan**
 - 25 *5.1 Umgänge med kamrater av motsatt kön*
 - 27 *5.2 Skolpersonalens erfarenheter av elever som har begränsningar på fritiden.*
 - 28 *5.3 Skolpersonalens erfarenheter av elever som inte tillåts delta i olika skolämnen och andra inslag i skolan.*
 - 29 *5.4 Ungdomarnas upplevelser av inskränkningar på fritiden*

 - 31 Den samlade bilden**
 - 33 *6.1 Föreställningar om sexualitet och oskuld*
 - 35 *6.2 Oskuldens betydelse för förståelsen av hedersrelaterade normer och begränsningar*
 - 36 *6.3 Äktenskapstvång bland flickor med intellektuell funktionsnedsättning*

 - 40 Avslutande ord**
-

Hedersrelaterat förtryck och våld

Ses och uttalas av kollektivet som en legitim, oundviklig handling för att straffa kvinnors olydnad, bevara familjens heder och värna om släktens sociala överlevnad. Hedersstänkandet har en avgörande roll. Ett rykte kan vara tillräckligt skäl för bestraffning. Det yttersta våldet, som syftar till att rentvå familjens heder, är alltid planerat. Våldet är kollektivt sanktionerat och beslutat, i vissa fall även kollektivt utövat. Våldet drabbar i första hand flickor från att de blir köns mogna, det vill säga från 12–13 års ålder, och framåt. Våldet kan även drabba pojkar och unga män om de allierar sig med eller på något annat sätt stödjer eller beskyddar en flicka som inte fogar sig. Pojkar/män kan också drabbas av repressalier om de inleder en relation med en flicka/kvinna som har lovat eller anses tillhöra en annan man. Likaså om de inleder en relation med en flicka/kvinna mot hennes familjs vilja.

Våldet är framför allt:

- **psykiskt:** kränkning, skuld- och skambeläggning, förödmjukelser, nedvärdering, undandragen kärlek och omsorg, förföljelser, hot.
- **socialt:** isolering, förbud att delta i normala aktiviteter i samhället, tvång till avvikande klädsel, avvikande beteende, (oklart vad som menas här) ekonomisk nöd, ofrivilligt bortförande.
- **sexuellt:** i förlängningen är våldet ofta även sexuellt, som exempelvis tvång till oönskat sex med okänd/oönskad person genom äktenskap.
- **fysiskt:** från örfil till mord.

Hedersrelaterat våld kan också utövas mot kvinnor och män på grund av sexuell läggning,

DEFINITIONER

som av kollektivet utdöms som avvikande, hbt-personer samt mot kvinnor som inte är fruktsamma.

Länsstyrelsen i Stockholms län (2005)

Utvecklingsstörning definieras som en nedsättning i intelligensförmåga konstaterad under uppväxten (före 18 års ålder) och en samtidig nedsättning i adaptiv förmåga eller beteende. Brister i adaptiv förmåga kan beskrivas i termer av begränsningar i sociala färdigheter, utbildningsrelaterade och praktiska färdigheter. Diagnosen baseras på mätning av intelligenskvot (IQ) och på problem att klara sin egen vardag, till exempel sköta sin hälsa, klara sin ekonomi, planera. Utvecklingsstörning kan graderas enligt lindrig, måttlig och svår, framförallt utifrån den intellektuella funktionsnivån:

Lindrig (lätt): IQ 50-55 upp till 70 kognitiv ålder 9-12 år C-nivå

Medelsvår (måttlig): IQ 35-40 upp till 50-55 kognitiv ålder 6-8 år B-C-nivå

Svår: IQ 20-25 upp till 35-40 kognitiv ålder 3-5 år A-B-nivå

Grav: IQ under 20-25 kognitiv ålder 0-2 år A-nivå

Åldersangivelserna ovan är mycket ungefärliga, men kan vara en hjälp att förstå vilken kognitiv nivå personen befinner sig på, vilket är viktigt att veta när det gäller de krav som kan ställas på personen. Felaktig kravnivå kan orsaka stor stress och resultera i psykiska och/eller fysiska symtom.

Socialstyrelsen, Stockholms läns landsting (2009), American Association on Mental Retardation (AAMR 2002).

Istället för utvecklingsstörning kommer begreppet ungdomar med **intellektuell funktionsnedsättning** användas i denna skrift.

Funktionsnedsättning och funktionshinder

Begreppet **funktionsnedsättning** är beskrivet i Socialstyrelsens termbank som en nedsättning i fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga. Begreppet **funktionshinder** är beskrivet som en begränsning av vad en funktionsnedsättning innebär för en person i relation till omgivningen.

I denna skrift kommer begreppen funktionsnedsättning och funktionshinder att användas med samma innebörd som Socialstyrelsens definition.

Gymnasiesärskolan

Gymnasiesärskolan erbjuder tre olika former av program: nationella, specialutformade och individuella.

Det finns olika nationella och individuella program. De flesta är yrkesförberedande. Samtliga program sträcker sig över fyra år. Programmen omfattar både kärnämnen, karaktärsämnen och valbara kurser. Projekt Nå har träffat elever på de nationella programmen.

Hedersrelaterat förtryck och våld i gymnasiesärskolan – skolpersonalens erfarenheter och ungdomarnas egna upplevelser

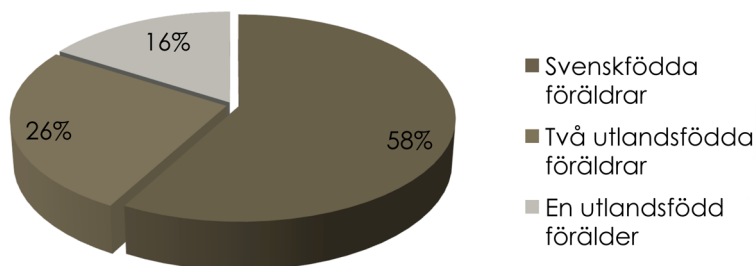
I detta avsnitt presenteras valda resultat från projekt Nå. Projekt Nå:s syfte är att kartlägga hur stor andel ungdomar i gymnasiesärskolans nationella program som kan tänkas leva med hedersrelaterade normer och begränsningar. Syftet är även att belysa i vilken utsträckning personal på gymnasiesärskolan uppger att de har erfarenhet av elever som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld. Två övergripande frågeställningar har undersökts i projektet:

- I vilken utsträckning lever ungdomar i familjer som kontrollerar deras sexualitet, begränsar deras fritid och umgänge med det motsatta könet samt bestämmer vem de ska leva med i framtiden?
- Vilka erfarenheter har skolpersonal av elever som lever i familjer som upprätthåller normer om oskuld, begränsar deras deltagande i undervisning och andra aktiviteter i skolan och på fritiden samt inskränker deras möjligheter att själva välja sin framtida partner.

1.1 Tillvägångsätt och undersökningsgruppens sammansättning

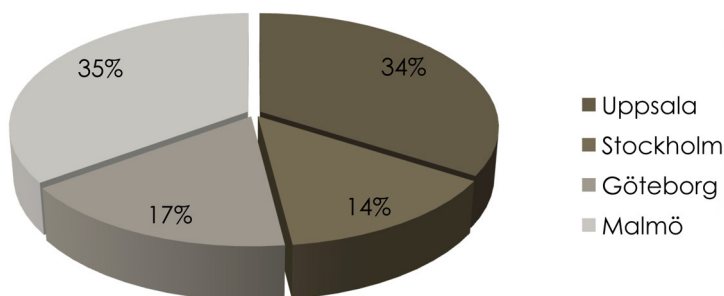
För att svara på ovanstående frågeställningar har två olika enkätundersökningar genomförts inom ramen för projekt Nå. En bland elever och en bland skolpersonal på de medverkande skolorna. Sammantaget har 221 elever på gymnasiesärskolans nationella program svarat på elevenkäten. Könsfördelningen är relativt jämnt med 48 procent flickor och 52 procent pojkar. Mer än hälften av eleverna, 58 procent, har två svenskfödda föräldrar, 26 procent har två utlandsfödda föräldrar och 16 procent har en utlandsfödd förälder och en svenskfödd förälder. Den sistnämnda gruppen är inte med i analyserna.

Etnisk bakgrund. n=221

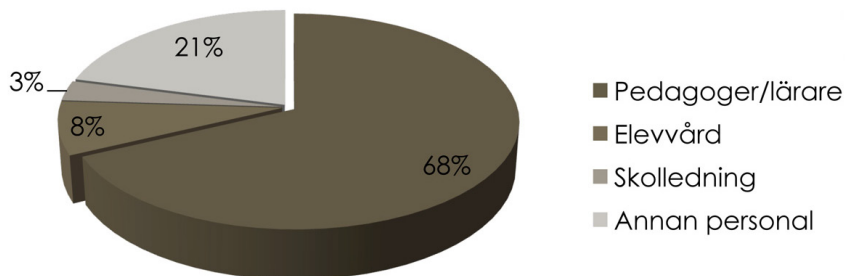
Sammanlagt har 127 anställda på nio olika gymnasiesärskolor svarat på personalenkäten. De medverkande skolorna finns i följande städer: Uppsala, Stockholm, Göteborg och Malmö. Samtliga skolor, med undantag av en skola, bedrivs i kommunal regi. Andel skolpersonal fördelat över de olika städerna redovisas i diagrammet nedan.

Andel skolpersonal i olika städer. n=127

I personalenkäten finns olika personalgrupper representerade. Pedagoger/specialpedagoger, i studien kallad lärare, är den största gruppen, följt av annan personal som främst representeras av elevassistenter. Gruppen elevvårdspersonal företräds av sjuksköterskor och kuratorer. Även personal från skolledningen finns representerade i enkätundersökningen.

Fördelning över olika personalgrupper. n=127

Inom ramen för projektet har även lärare, elevvårdspersonal samt våldsdrabbade unga kvinnor intervjuats. Sammanlagt har tio personer intervjuats, varav tre personer är unga våldsdrabbade kvinnor som lämnat sina familjer. Intervjuerna med skolpersonal har gjorts på deras respektive arbetsplatser. Intervjuerna med flickorna har gjorts på en plats vald av dem. Alla intervjuer har bandats efter att samtycke inhämtats. Intervjuerna har sedan transkriberats. Alla publicerade citat har avidentifierats.

Som tidigare nämnts har en elevenkät och en personalenkät genomförts. I elevenkäten har det varit svårt att använda frågor från tidigare enkätundersökningar. Däremot har inspiration hämtats från tidigare studier (se exempelvis Schlytter m fl 2009, Socialstyrelsen 2007, Ghadimi 2007, Högdin 2007). Utformningen av elevenkäten har anpassats för gymnasiesärskolans elever. Det innebär i korthet att de frågor ungdomarna svarat på är korta med ett enkelt språk och få svarsalternativ. Samtliga frågor har även illustrerats med pictobilder för att förtydliga frågorna och underlätta förståelsen av dem. Projektet har inte kännedom om andra kvantitativa studier som vänt sig till skolpersonal för att kartlägga deras erfarenheter kring elever som kan tänkas vara i riskzonen för att utsättas för hedersrelaterat förtryck och våld.

I det här projektet har anställda på de medverkande gymnasiesärskolorna fått svara på en särskild personalenkät. Syftet med personalenkäten är att undersöka de medverkande skolornas samlade kunskaper om hedersrelaterat förtryck och våld. Syftet är även att få

en bild av andelen lärare som har erfarenheter av elever som lever med hedersrelaterade normer och begränsningar och/eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck och våld. Frågorna i personalenkäten har anpassats för att bättre kunna avspegla villkoren på gymnasiesärskolan. Enkätstudiens resultat speglar i första hand villkoren för de medverkande skolorna. Generaliseringar ska göras med försiktighet då villkoren för gymnasiesärskolor med låg andel elever med utlandsfödda föräldrar med största sannolikhet ser annorlunda ut. Dock ger resultaten en god bild av hur villkoren kan se ut för skolor med liknande elevsammansättning som den i de medverkande skolorna.

1.2 Teoretisk förankring

Projektets förståelse och definition av hedersrelaterade normer och begränsningar grundar sig på en teoretisk modell som presenteras i studien *Oskuld och heder. En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholm stad – omfattning och karaktär* (Schlytter m fl 2009). I studien presenteras bland annat en omfattande enkätundersökning som gjorts bland elever i årskurs nio. I studien avgränsas ungdomar som uppfyller kriterierna för att leva i ett hedersrelaterat sammanhang i olika steg och modellen illustreras med hjälp av en trappa som gradvis inringar ungdomar som lever med hedersrelaterade normer och begränsningar. Avgränsningen av ungdomar som kan tänkas leva med hedersrelaterade normer och begränsningar görs separat för flickor och pojkar. Nedan presenteras endast hur modellen används för gruppen flickor. Att som flicka inte tillåtas ha en föräktenskaplig sexuell relation och förväntas vara oskuld när äktenskap ingås betraktas som en nödvändig men inte tillräcklig förutsättning för att ingå i kategorin flickor som lever med hedersrelaterade normer och begränsningar. Flickor som inte tillåts ha vänskapliga relationer med pojkar och flickor som har begränsade möjligheter att välja vem de ska leva med i framtiden anses uppfylla kriterier för ett ännu starkare sätt att kontrollera flickans sexualitet. Gruppen flickor som uppfyller alla ovan nämnda kriterier, det vill säga förväntas vara oskuld, tillåts inte ha pojkvän samt saknar möjlighet att välja framtida partner uppfyller enligt studien de centrala kännetecknen för hedersrelaterade normer och begränsningar.

De flickor som har uppgett att de har ovanstående begränsningar refereras i studien som flickor som uppfyller kriterierna för sexuell kontroll inom ett hedersrelaterat sammanhang. Att som flicka inte tillåtas ha en egen fritid och inte tillåtas delta i olika skolämnen och andra skolaktiviteter ses som ett uttryck för den hedersrelaterade sexuella kontrollen. För den enskilda flickan innebär dessa begränsningar att hon inte har samma villkor som andra ungdomar. Nämnda begränsningar krockar med de förväntningar skolan har på såväl eleven som på elevens familj, skriver författarna. De menar att anställda på skolan direkt berörs av detta och därigenom blir flickans situation synlig för samhället. Flickor som uppfyller de centrala kriterierna för sexuell kontroll inom ett hedersrelaterat sammanhang och som dessutom har begränsningar i skolan och på fritiden tillhör kategorin som lever

med hedersrelaterade normer och begränsningar. I enkätstudien undersöks även om de flickor som utsätts för sexuell kontroll och har begränsningar i skolan och på fritiden, även utsätts för kränkande behandling, hot och våld. Författarna menar dock att det sista kännetecknet i sig inte är ett villkor för att tillhöra kategorin flickor som kan tänkas leva med hedersrelaterade normer och begränsningar (a.a.).

I projekt Nå används ovanstående modell för att identifiera i första hand gruppen flickor på gymnasiesärskolan som kan tänkas leva med hedersnormer och begränsningar och för att få en djupare förståelse för hur detta kommer till uttryck och blir synligt för skolans personal. Modellen används således för att få en samlad bild av skolpersonalens erfarenheter av elever som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld. Projektet gör inte anspråk på att använda modellen som den presenteras i ursprungskällan. Inom ramen för projektet har det inte varit praktiskt möjligt att göra någon djupare analys utifrån ovan presenterad modell. Modellen ska istället ses som ett underlag för läsaren i syfte att visa hur projektet har valt att använda begreppen ungdomar som lever med hedersrelaterade normer och begränsningar samt skolpersonalens erfarenheter av hedersrelaterat förtryck och våld. TRIS avsikt med denna rapport är främst att inspirera till reflektion kring frågorna och till att gå vidare för att bredda sin egen förståelse.

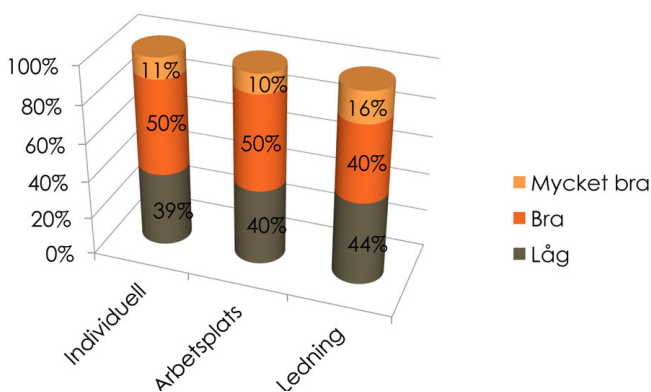
Personalens uppskattning om sina egna kunskaper i hedersrelaterat förtryck och våld

Av tabellen nedan framgår det att omkring hälften av personalen på de medverkande skolorna uppskattar sina egna kunskaper, sin arbetsplats sammantagna kunskaper samt skolledningens kunskaper i hedersrelaterat förtryck och våld som goda. Mellan 10 och 17 procent uppskattar dessutom sina egna kunskaper, arbetsplatsens sammantagna kunskaper samt skolledningens kunskaper som mycket bra. Omkring 40 procent av personalen uppskattar kunskaperna i skolan som låga. När personalens svar ställs i relation till andra frågor nyanseras nyss presenterade resultat. Det blir tydligt att olika faktorer påverkar skolpersonalens uppskattning av sina egna och andras kunskaper i ämnet hedersrelaterat förtryck och våld. På skolor där det finns specifika handlingsplaner för hur skolan ska arbeta förebyggande med hedersrelaterat förtryck och våld uppskattar

¹ Svargrupper som ingår i det sammantagna resultatet är "pedagoger", "elevvårdspersonal", "ledning" och "annan personal", exempelvis assistenter till enskilda elever.

skolpersonalen arbetsplatsens sammantagna kunskaper samt skolledningens kunskaper signifikant bättre i jämförelse med skolor som saknar specifika handlingsplaner i ämnet. Anställda som fått gå fortbildning i ämnet hedersrelaterat förtryck och våld uppskattar även sina individuella kunskaper som bättre än övriga som inte erbjudits fortbildning. Möjligheten till att kunna kontakta professionella och organisationer som har kunskaper i ämnet hedersrelaterat förtryck och våld är den faktorn som i störst utsträckning inverkar positivt på skolpersonalens uppskattning av sin egen men även arbetsplatsens och skolledningens kunskapsnivå i ämnet. I intervjuer med skolanställda blir det tydligt att råd och stöd från olika samhällsorgan och/eller ideella organisationer uppskattas. I skolor där det finns etablerade kontakter med professionella/organisationer som arbetar med hedersrelaterat förtryck och våld tenderar elevvården i större utsträckning söka hjälp och stöd i enskilda ärenden.

Skolpersonalens uppskattning av sina individuella, arbetsplatsens samt skolledningens kunskaper i hedersrelaterat förtryck och våld. n=123

Om arrangerade äktenskap och äktenskapsvång på gymnasiesärskolan

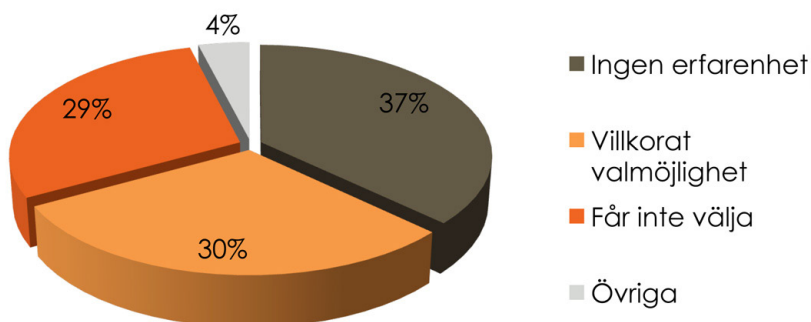
Följande avsnitt handlar om skolpersonalens erfarenheter av elever som av sina föräldrar inte tillåts välja framtida partner eller har begränsningar i detta val och elever som inte tillåts ha föräktenskapliga relationer. Avsnittet tar också upp skolpersonalens erfarenheter av huruvida elevers skolgång och/eller psykiska hälsa påverkas efter en förlovning eller giftermål. I avsnittet redovisas även elevvårdens arbete med våldsdrabbade ungdomar. I texten redovisas endast det sammantagna resultatet för samtliga svarsgrupper för att underlätta läsbarheten. Avsnittet tar även upp resultat från elevundersökningen där ungdomarnas egna upplevelser av sina möjligheter att fritt välja framtida äktenskapspartner och om de tillåts att ha föräktenskapliga relationer för sina föräldrar presenteras.

3.1 Skolpersonalens erfarenheter av arrangerade äktenskap och begränsningar kring elevers möjligheter att välja äktenskapspartner

För att illustrera skolpersonalens erfarenheter av elever som inte får välja framtida partner eller har begränsningar i detta val har vi valt att presentera två frågor från enkätundersökning. Den första frågan är *Har du erfarenhet av elev/elever på din skola som inte får bli sambo/gifta sig med vem han/hon vill?* Frågan har följande tre svarsalternativ 1) *Nej, det har jag inte.* 2) *Ja, jag har erfarenhet av elev/elever som förväntas att endast vara tillsammans med en person som har samma bakgrund som eleven själv när det gäller exempelvis religion eller etnisk bakgrund.* 3) *Ja, jag har erfarenhet av elev/elever som inte får välja sin framtida partner.* Den andra frågan är *Har du erfarenhet av elev/elever på din skola som blivit bortförlovad/bortgift mot sin vilja?* Även den här frågan har tre svarsalternativ 1) *Nej, det har jag inte.* 2) *Ja, det har jag, men eleven själv känner inte så.* 3) *Ja, jag har erfarenhet av att det finns elev/elever som blivit bortförlovade/gifta mot sin vilja.*

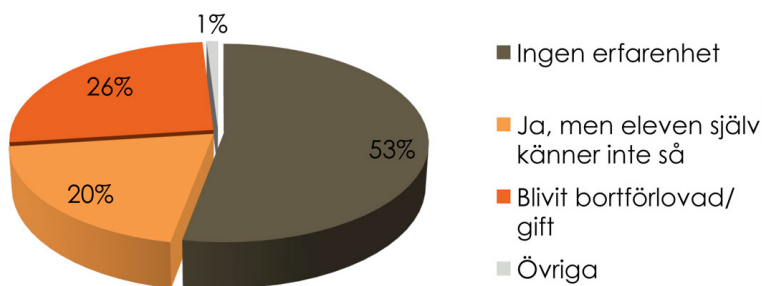
På första frågan *Har du erfarenhet av elev/elever på din skola som inte får bli sambo/gifta sig med vem han/hon vill*, svarar 37 procent av personalen att de inte har erfarenhet av detta. En tredjedel svarar att de har erfarenhet av elever som har ett villkorat val, det vill säga elever som endast förväntas välja någon från samma etniska och/eller religiösa bakgrund som eleven själv. Slutligen har 33 procent av personalen erfarenhet av elever som inte får välja sin framtida partner. Bland personalen uppger 75 procent att deras erfarenheter avser flickor och 15 procent uppger pojkar. Resterande 10 procent har erfarenhet av båda könen. Personalens erfarenheter gäller nästan uteslutande (99 %) elever med utlandsfödda föräldrar.

Skolans erfarenhet av elever som **inte får välja sin framtida partner**. n=124

På den andra frågan *Har du erfarenhet av elev/elever på din skola som blivit bortförlovad/ bortgift mot sin vilja*, svarar drygt hälften av skolpersonalen, 53 procent, att de inte har erfarenhet av detta. En femtedel av personalen har erfarenhet av elever som blivit bortförlovade eller gifta mot sin vilja, men menar att eleven själv inte känner så. Närmare en tredjedel, 27 procent, svarar att de har erfarenhet av elever som blivit bortförlovade eller gifta mot sin vilja. Personalens erfarenheter gäller endast elever med utlandsfödda föräldrar och majoriteten, 88 procent, uppger flickor, nio procent uppger pojkar. Resterande 3 procent har erfarenhet av att båda könen gifts bort i äktenskap med inslag av tvång.

Skolans erfarenhet av elever som blivit bortförlovade/gifta mot sin vilja. n=125

Om man ser till resultat från de två svarsalternativen de som har erfarenhet av elever som har ett villkorat val och de som uppger att de har erfarenhet av elever som inte alls har ett val uppger sammantaget drygt 60 procent bland personalen att de har erfarenhet av elever som inte får välja sin framtida partner. Nästan hälften av personalen uppger dessutom att de har erfarenhet av elever som blivit förlovade eller gifta mot sin vilja oberoende av om eleven själv uppfattar arrangemanget som tvingande eller inte. Det vill säga det sammantagna resultatet av svarsalternativen *Ja, men eleven själv känner inte så* och *Ja, jag har erfarenhet av att det finns elev/elever som blivit bortförlovade/gifta mot sin vilja*. En stor majoritet av personalen har svarat att deras erfarenheter endast gäller flickor med utlandsfödda föräldrar.

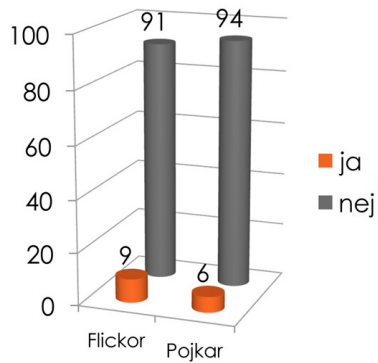
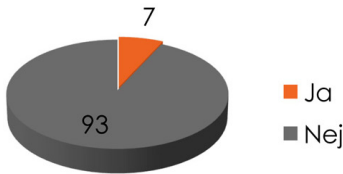
3.2 Andel flickor och pojkar som inte får välja framtida partner – resultat från elevundersökningen

För att ta reda på om ungdomar på gymnasiesärskolan upplever att de själva får välja framtida partner används frågan *Bestämmer din mamma eller pappa vem du ska gifta dig med?* Frågan har svarsalternativen Ja eller Nej. Bland flickorna är det en större

andel, 9 procent, än bland pojkarna, 6 procent, som svarar att det är deras föräldrar som bestämmer vem de ska gifta sig med.

Bestämmer dina föräldrar vem du ska gifta dig med? Uppdelat i kön, n=216

Begränsning i valet av partner

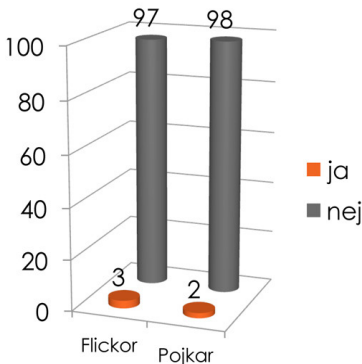

När hänsyn tas till föräldrarnas födelseland blir det tydligt att det framförallt är flickor och pojkar med utlandsfödda föräldrar som svarar att det är deras föräldrar som bestämmer vem de ska gifta sig med. Bland flickorna med utlandsfödda föräldrar uppger 29 procent detta svar och bland pojkarna 16 procent. Detta kan jämföras med svaren bland ungdomar med föräldrar födda i Sverige. Där svarar 3 procent av flickorna och 2 procent av pojkarna samma sak.

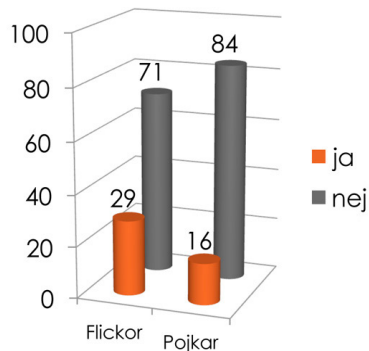
Bestämmer dina föräldrar vem du ska gifta dig med?

Uppdelat i kön och etnisk bakgrund, n=216

Svenskfödda föräldrar

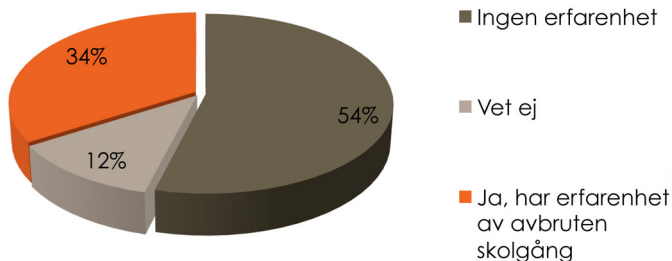
Utlandsfödda föräldrar

3.3 Vilka konsekvenser får faktiska äktenskap för elevers utbildning och hälsa?

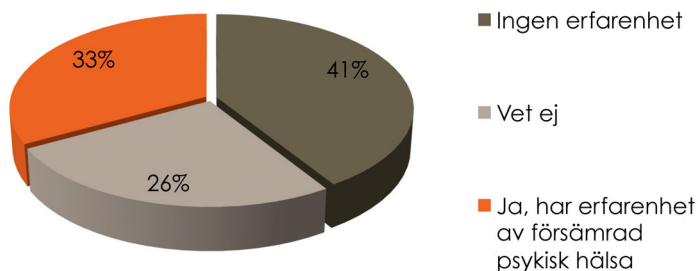
I enkätundersökningen sökte vi svar på om elevers skolgång och/eller psykiska hälsa påverkas efter en förlovning eller giftermål. Personalen fick ta ställning till två frågor *Har du erfarenhet av att elev/elever efter förlovning/giftermål slutar att komma till skolan regelbundet och/eller hoppar av skolan* och *Har du erfarenhet av att en elevs/elevers psykiska välbefinnande försämras efter förlovning/giftermål*. Drygt hälften, 54 procent, av skolpersonalen uppger att de inte har erfarenhet av elever som efter förlovning/giftermål slutar att komma till skolan regelbundet och/eller hoppar av skolan. En liten grupp, 12 procent, är osäkra och svarar att de inte vet. Omkring en tredjedel, 34 procent, uppger att de har erfarenhet av elever som slutar komma till skolan regelbundet eller avslutar sina studier i förtid.

Skolans erfarenhet av avbruten skolgång bland elever som blivit troförtlovade/gifta. n=126

I den andra frågan *Har du erfarenhet av att en elevs/elevers psykiska välbefinnande försämras efter förlovning/giftermål* svarar 41 procent av personalen att de inte har erfarenhet av att elevers psykiska välbefinnande försämras efter förlovning eller giftermål. Omkring en fjärdedel kan inte svara på frågan och 33 procent uppger att de har erfarenhet av elever som mår sämre efter ett giftermål. Majoriteten av personalen uppger att deras erfarenheter främst gäller flickor med utlandsfödda föräldrar.

Skolans erfarenhet av försämrad psykisk hälsa bland elever som blivit troförtlovade/gifta. n=126

I intervjuer med anställda på skolan blir det tydligt att olika funktionsnedsättningar påverkar enskilda individer olika. Vissa flickor kan förstå och reflektera över sitt äktenskap och andra vet inte om att de är gifta. En lärare berättar: *”Jag har en flicka med väldigt stor frånvaro, hon är gift och är fullt medveten om det. Hon kommer inte på grund av att hon inte orkar med skolan, säger hon. Sen har jag en annan flicka som inte riktigt förstår vad som händer runtomkring henne och det visar sig att hon är bortgift (enligt myndighetsuppgifter) och hon har ingen aning om det. De har olika funktionsnedsättningar. Det är väldigt olika för hur det är för en person som är utsatt.”*

Det är viktigt för skolans personal att ta hänsyn till flickans förståelse och definition av äktenskapet, men lika viktigt är att inte utesluta en bedömning som beaktar den unga kvinnans livssituation, speciella behov och förmåga till reflektion. Lärare efterfrågar tydliga riktlinjer kring hur skolan ska agera när det kommer till deras kännedom att en flicka eller pojke ska giftas bort. Det blir tydligt att olika skolor väljer olika strategier. Det finns exempel på skolor där elevvården kopplas in och har samtal med flickan. Även om det finns tydliga indikationer på att äktenskapet inte bygger på frivillighet är det svårt för skolan att förhindra att det sker. Familjer kan börja planera ett bröllop redan när flickan går på högstadiet.

Så här beskriver en från elevvården situationen: *”Vi visste att hon skulle gifta sig. Hon hade pratat om det tidigare. Högstadiet hade reagerat och kontaktat socialtjänsten och flickan hade fått hjälp. Dock hade situationen förvärrats för flickan när socialtjänsten kopplats in. Hon var rädd för att bli bortgift och att hon inte skulle få välja vem hon skulle gifta sig med. Vi försökte prata med henne men jag tror att det redan var bestämt, hon hade inte så mycket att säga till om, utan hon åkte i väg. Sen ringde hon och sa att jag kommer vara borta från skolan ett tag för jag ska gifta mig. Så jag tror det kom som en överraskning för henne.”*

Vanligast är att skolor reagerar när det finns tydliga indikationer på fysiskt våld och uttalat tvång i samband med ett äktenskapsarrangemang. Vissa skolor försöker ha förebyggande samtal med föräldrarna när det ges tillfälle.

Samtalen är inriktade på att informera och lyfta de demokratiska principerna, men lärare uppfattar samtalen som svåra. ***”Det är ett känsligt kapitel när man kommer in på tvångsäktenskap, man kanske håller tillbaka lite om man vet att någon är på väg in i det, att man inte vågar riktigt. Man tycker att man ställer till det för tjejerna, man utmanar tjejens liv på något sätt och man går inte in för mycket. Vi har inte eleverna så många timmar i veckan! Vad händer när hon inte är här?”***

Att känna oro över att konfrontera föräldrar är mycket vanligt. Med risk för att förvärra situationen för den enskilda flickan och i avsaknad av tillförlitliga arbetsmodeller och tydliga riktlinjer är det svårt för skolor att vidta åtgärder när de får kännedom om elever som riskerar att giftas bort. I majoriteten av fallen har dock skolor inte uppfattat att familjen planerar ett äktenskap förrän efteråt. Hur skolor agerar är också starkt kopplat till enskilda lärares eller elevvårdspersonals personliga engagemang.

I intervjuer med anställda på skolan tonar även en mer nyanserad bild fram av vilka konsekvenser faktiska äktenskap får för enskilda elevers utbildning och psykiska hälsa. Men också hur elever påverkas när de får reda på att de ska gifta sig. Den sammantagna bilden är att det är framförallt flickor som påverkas av ett framtida giftermål. Det finns som tidigare beskrivits flickor som visar glädje och entusiasm över arrangemanget omkring bröllopsfestligheterna. Samtidigt visar flickor på osäkerhet inför rollen som blivande fru och har funderingar över sin kommande roll. Frågorna bottenar mycket i praktiska förväntningar som husliga sysslor. Det är sällan flickor har funderingar kring sin sexualitet eller frågor om oskulden. En möjlig förklaring kan vara att flickor inte vågar ta upp frågan om sexualitet i samband med äktenskap. En annan förklaring kan vara att föräldrar inte informerar om att ett äktenskap innebär att dottern förväntas ha sexuellt umgänge med en man. Den unga kvinnan kanske inte riktigt vet vad som förväntas.

Det sistnämnda blir tydligt i intervjuer med våldsdrabbade unga kvinnor: En ung kvinna berättar: *”Jag visste inte att vi skulle ha sex efter att vi gift oss. När vi träffades sa vi inte ens hej till varandra. Men sen ville han ligga med mig varje dag och jag orkade inte.”* Personal vittnar om flickor som blir tysta och ledsna, och det finns flickor som klagat över kroppsliga besvär som ont i magen och huvudvärk. Flickor orkar inte komma till skolan, utan stannar hemma. Skolans erfarenheter pekar mot att majoriteten av de flickor som gifter sig under gymnasietiden blir kort därefter gravida och slutar komma till skolan.

Äktenskapet i sig kanske inte orsakar avhopp utan det är graviditeten som hindrar flickor från att avsluta sina studier. *”En del kommer tillbaka och hälsar på och saknar skolan. Det är tragiskt att de inte får avsluta skolgången”*, säger en lärare.

Det finns exempel på flickor som kommer tillbaka till skolan efter ett giftermål. Personalens bild är att den initiala glädjen och entusiasmen är borta och verkligheten har åter kommit tillbaka som en överraskning för den unga kvinnan.

En lärare beskriver det så här: *”Det var en tjej som gifte sig i sitt hemland och kom tillbaka och var mycket personlighetsförändrad. Hon hade jättelångt hår när hon åkte, hon kom tillbaka kortklippt och med slöja. Hon hade inte slöja innan. Hon höll en väldigt låg profil och det var inte hennes grej innan hon gifte sig, utan hon hördes och syntes hela tiden. Hon liksom tittade nedåt i marken, det var väldigt tydligt att hon hade förändrats och hon hade krav på sig att hon skulle vara på ett speciellt sätt när hon gift, väldigt tydligt var det.”*

Skolpersonalen har inga erfarenheter av pojkar som tvingas avbryta sina studier efter ett giftermål. En förklaring kan vara att pojkar i större utsträckning får gå klart gymnasiet innan frågan om äktenskap blir aktuellt.

3.4 Erfarenheter från elevvården

Elevvården efterfrågar mer samarbete med socialtjänsten, polisen, åklagarmyndigheten och ideella föreningar. Den generella bilden visar att i de kommuner där det finns ett utarbetat samarbete mellan olika samhällsorgan tenderar skolor i större utsträckning söka hjälp och stöd när de misstänker att en flicka är på väg in i ett äktenskap. Dock brukar etablerade samarbeten i kommuner antingen vända sig till barn under 18 år eller till kvinnor. Flickor på gymnasiesärskolan som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld hamnar oftast mellan stolarna.

Det finns dock exempel på skolor som har fått hjälp trots att det handlar om myndiga flickor. En representant från elevvården berättar: *”Vi på skolan fick reda på efteråt att en flicka var gift. Vi fick hjälp och stöd av (ett center för samhällsrepresentanter som möter våldsdrabbade barn – vår anmärkning). De är väldigt bra att ha att göra med och det finns*

representanter från polisen och socialtjänsten där och de har hjälpt oss vissa gånger. De tar bara emot barn egentligen, men är det så att någon av våra elever behöver hjälp, även om de är myndiga, kan vi få hjälp och stöd av dem. Just för att våra elever har tankar som ett barns.”

Erfarenheter från elevvården visar att samarbete med socialtjänsten blir tandlöst när frågan om sekretess blir ett hinder. Socialtjänsten behöver bli mer flexibel i hur de i praktiken hanterar frågor om sekretess, speciellt då den hjälpsökande önskar häva sekretessen genom fullmakt. En som arbetar på elevvården berättar: *”Sekretessen behöver inte bli så stort hinder som det är, men det blir det. Visst ska vi ha sekretess. Jag ska inte berätta allting, men om man sitter i ett möte tillsammans så är det lätt att säga: Kan vi lägga sekretessen åt sidan just nu för jag har fullmakt. Om hjälpsökande är med kan man fråga: Får jag berätta det du sa. Det är så enkelt, det behöver inte vara svårt.”*

Det råder även brist på kunskaper om unga med funktionsnedsättning på socialtjänsten. Det finns exempel på handläggare som inte vet att den enskilda flickans kognitiva utveckling och sociala färdigheter inte alltid följer hennes biologiska ålder. Det sätts stort fokus på myndighetsåldern inom socialtjänsten och det är svårt för elevvården att få till stånd stödinsatser för en ung kvinna över 18 år. En annan anställd på elevvården beskriver situationen så här: *”Speciellt socialtjänsten lägger stor vikt vid ålder. Är flickan över 18 år är det väldigt svårt att få någon hjälp och är hon över 20 så är det i stort sätt omöjligt. Då måste hon söka hjälp själv och det förstår ju hon oftast inte.”*

Elevvårdens erfarenheter visar även att enskilda socialtjänsthandläggare kan ställa allt för stora krav på de hjälpsökande flickorna. Flickorna förstår inte innebörden av kraven och kan därför inte möta dem. I vissa fall kan det leda till att en pågående utredning eller hjälpinsats avslutas eftersom flickan tackar nej till socialtjänstens insatser. Detta blir tydligt i en flickas berättelse: *”De sa till mig att jag kunde få bo i (ort), men jag ville inte det eftersom jag inte skulle kunna gå kvar i min skola för taxin skulle kosta för mycket pengar, så jag sa nej. Sen sa (handläggaren) att jag sagt nej två gånger och då får man inte ångra sig.”*

Bristande kunskaper om unga med intellektuell funktionsnedsättning bland anställda inom olika samhällsorgan orsakar onödig lidande för hjälpsökande. En flicka som sökt hjälp på socialtjänsten berättar: *”Ibland förstår jag inte alls vad de säger (syftar på socialtjänsten). När jag sitter på möten förstår jag inte mycket och när jag har en fråga så svarar de aldrig på mina frågor. Ibland kan det gå två timmar och jag förstår fortfarande inte, då blir jag besviken. Och de säger att tiden gått ut.”*

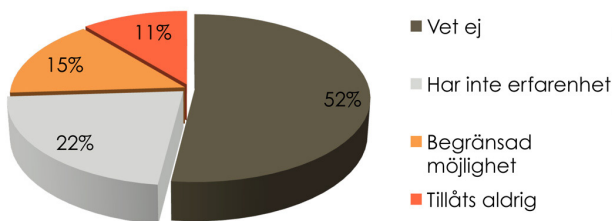
Erfarenheterna inom projektet visar att unga kvinnor med intellektuell funktionsnedsättning som söker hjälp hos socialtjänsten behöver bemötas av personer som har kunskaper om deras särskilda villkor. Både de hjälpsökandes och elevvårdspersonalens berättelser vittnar om att det finns stora brister i systemet och att det behövs en samordnad resursenhet med olika kompetenser för att målgruppen ska få rätt stöd och hjälp.

Den allmänna uppfattningen bland skolpersonalen i de medverkande skolorna är att unga flickor med funktionsnedsättning som söker hjälp är hänvisade till enskilda personers skicklighet och personliga engagemang. En från elevvården berättar: *”Vi hade kontakt med polis och åklagare. De var väldigt duktiga med utvecklingsstörda och kunde en del om hedersrelaterat våld. Men de har slutat och gått i pension.”*

Heterosexuella relationer

Personalen på de medverkande skolorna har fått svara på om de har kännedom om elever som inte tillåts ha en föräktenskaplig heterosexuell relation för sina föräldrar med hänvisning till kultur, sedvänja, religion och/eller tradition. Mer än hälften, 52 procent, av de tillfrågade svarar att de inte vet om det finns elever som inte tillåts detta. 22 procent svarar att de inte har erfarenhet av elever som har nämnda begränsning. Ungefär var tionde anställd på de medverkande skolorna vet att det finns elever som inte tillåts ha pojkvän eller flickvän för sina föräldrar och 15 procent svarar att de emellanåt får kännedom om elever som inte tillåts ha föräktenskapliga relationer. Även i denna fråga svarar majoriteten av de tillfrågade att deras erfarenheter främst handlar om flickor med utlandsfödda föräldrar.

Skolans erfarenhet av elever som inte tillåts eller har begränsade möjligheter till heterosexuella föräktenskapliga relationer. n=127

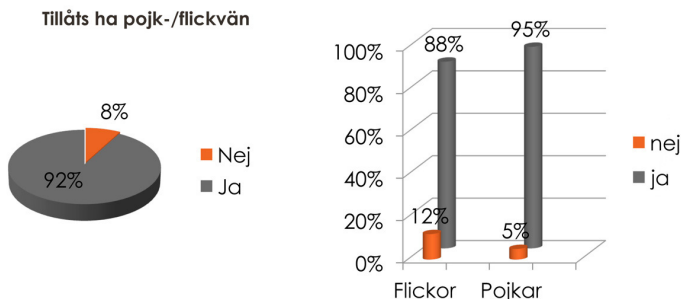

4.1 Tillåts man ha pojkvän eller flickvän – ungdomarnas upplevelser

Majoriteten av ungdomarna i den här studien har föräldrar som inte har något emot att de har en relation med någon. I enkätundersökningen finns det tre olika frågor som undersöker ungdomarnas möjligheter att ha föräktenskapliga relationer. *Får du vara tillsammans med någon, Har dina föräldrar sagt till dig att du inte får ha pojkvän eller flickvän och Får du fråga chans på någon.* Resultatet från frågorna överensstämmer med varandra och nedan presenteras endast resultatet från frågan *Får du vara tillsammans med någon?*

Bland flickorna svarar 12 procent att de inte tillåts vara tillsammans med någon, bland pojkarna 5 procent. I den första analysen framträder en tydlig könsskillnad där flickor i högre utsträckning än pojkar uppger att de inte tillåts ha en föräktenskaplig relation.

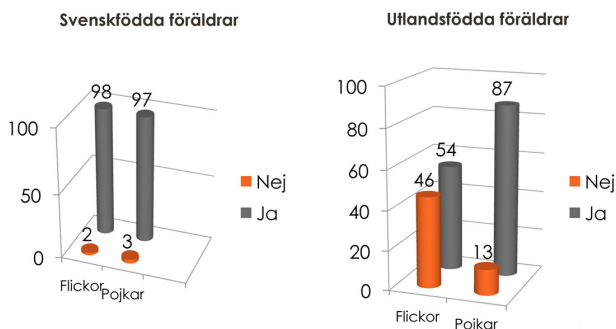
Får du vara tillsammans med någon? Uppdelat i kön. n=214

De ovan presenterade könsskillnaderna förändras när hänsyn tas till föräldrarnas födelseland. Något mindre än hälften, 46 procent, av flickorna med utlandsfödda föräldrar uppger att de inte tillåts vara tillsammans med någon. Motsvarande andel bland pojkarna med utlandsfödda föräldrar är 13 procent. Bland ungdomar med föräldrar födda i Sverige svarar 2 procent av flickorna och 3 procent av pojkarna att de inte tillåts vara tillsammans med någon. Det finns inga statistiskt signifikanta könsskillnader i svaren bland ungdomarna med föräldrar födda i Sverige.

Får du vara tillsammans med någon?

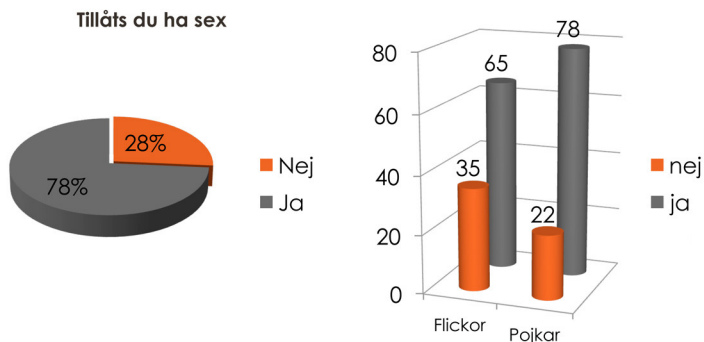
Uppdelat i kön och etnisk bakgrund. n=214

4.2 Förväntas den unge vara oskuld när äktenskap ingås?

Om unga på gymnasiesärskolor tillåts ha ett föräktenskapligt sexuellt utrymme har undersökts med hjälp av två frågor. *Får du ha sex för dina föräldrar och Är du rädd för att din mamma eller pappa ska bli arg om du har sex med någon.* Närmare en tredjedel (28 %) av ungdomarna svarar att de inte tillåts ha sex för sina föräldrar. Fler flickor än pojkar svarar så.

Får du ha sex för dina föräldrar? n=191

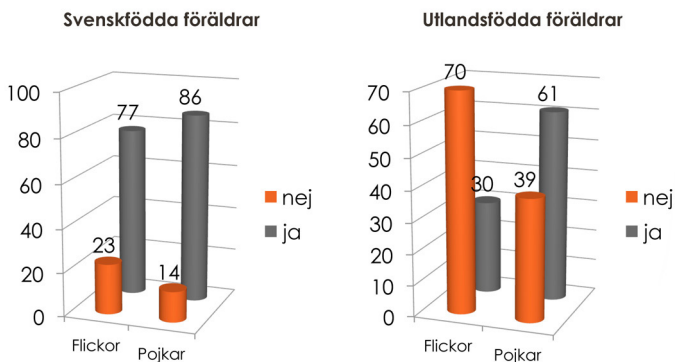

Hittills har resultat bland unga med föräldrar födda i Sverige inte visat några signifikanta skillnader mellan könen. När frågan om den unge tillåts ha sex betraktas utifrån ungdomarnas bakgrund kvarstår nyss presenterade könsskillnader även bland ungdomar med föräldrar födda i Sverige. Det innebär att en större andel flickor (23 %) med svenskfödda föräldrar än pojkar (14 %) uppger att de inte tillåts ha sex för sina föräldrar. Resultatet bland ungdomarna med utlandsfödda föräldrar följer tidigare presenterat mönster. Det vill säga en större andel flickor (70 %) med utlandsfödda föräldrar i jämförelse med pojkar i samma grupp (39 %) svarar att de inte tillåts ha sex för sina föräldrar. Det är viktigt att beakta att en mycket större andel pojkar med utlandsfödda föräldrar svarar att de inte tillåts ha sex i jämförelse med pojkar med svenskfödda föräldrar. Även om resultatet för flickor med svenskfödda respektive utlandsfödda föräldrar visar på stora skillnader är det kanske mer förväntat än resultatet för pojkarna.

Majoriteten av eleverna svarar att de inte är rädda för att deras föräldrar ska bli arga om de får reda på att de har haft sex. När resultatet tar hänsyn till elevernas kön svarar 16 procent av flickorna och 7 procent av pojkarna att de är rädda.

Får du ha sex för dina föräldrar?

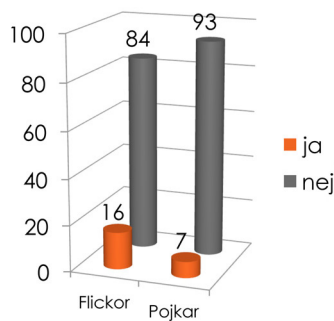
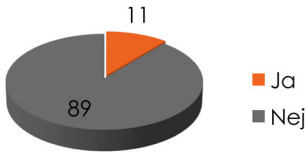
Uppdelat i kön och etnisk bakgrund. n=191

Ungdomar som svarat att de är rädda för att deras föräldrar ska bli arga om de får reda på att de haft sex.

Uppdelat i kön, n=209

Rädda att föräldrarna ska bli arga

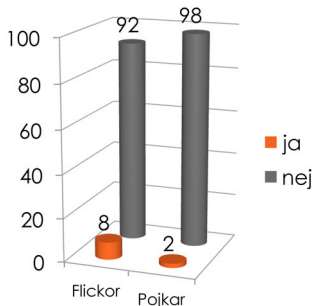

Närmare hälften, 48 procent, av flickorna med utlandsfödda föräldrar svarar att de är rädda i jämförelse med 19 procent av pojkarna i samma grupp. Bland ungdomar med föräldrar födda i Sverige finns det också en skillnad mellan könen, dock inte lika markant som könsskillnaden bland ungdomar med utlandsfödda föräldrar. Hur enskilda elever svarar på frågan kan med största sannolikhet vara grundad på en upplevd vardagsverklighet. En rimlig tolkning kan vara att flickor generellt, och främst flickor med utlandsfödda föräldrar får striktare förhållningsregler kring sexualitet förmedlade till sig.

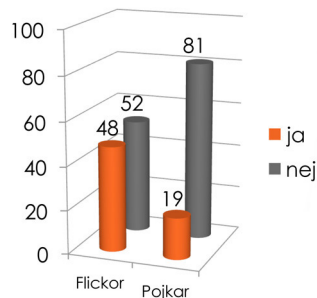
Ungdomar som svarat att de är rädda för att deras föräldrar ska bli arga om de får reda på att de haft sex.

Uppdelat i kön och etnisk bakgrund, n=183

Svenskfödda föräldrar

Utlandsfödda föräldrar

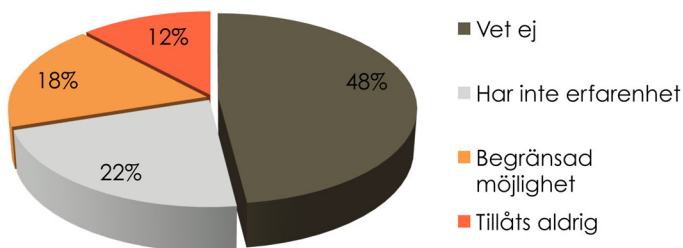
Begränsningar på fritiden och i skolan

Nedan undersöks huruvida skolpersonalen i denna studie har erfarenhet av elever som har begränsningar på fritiden och i skolan. Först undersöks om skolpersonalen i de medverkande skolorna har erfarenhet av elever som inte tillåts umgås med kamrater av motsatt kön för sina föräldrar på fritiden. Därefter undersöks om skolpersonalen har erfarenhet av elever som inte tillåts delta i vanligt förekommande fritidsaktiviteter. Slutligen undersöks skolpersonalens erfarenheter av elever som inte tillåts delta i olika skolämnen samt andra undervisningsinslag i skolan. Frågan som ställs till personalen är *Misstänker du att det finns elev/elever på skolan som inte får göra följande saker för sina föräldrar med hänvisning till kultur/sedvänja/religion/tradition?* Frågan följs av fyra svarsalternativ 1) *Nej, jag har inte den erfarenheten* 2) *Ja, ibland händer det att elever inte får* 3) *Ja, jag vet om elever som aldrig får* 4) *Vet ej*. Nedan presenteras resultat från personalenkäten och elevenkäten.

5.1 Umgänge med kamrater av motsatt kön

Skolpersonalens erfarenheter av huruvida elever tillåts ha könsintegrerat umgänge för sina föräldrar mäts med hjälp av frågorna *Har du erfarenhet av elever som inte får umgås med kamrater av motsatt kön på fritiden* och *Har du erfarenhet av elever som inte får gå hem till kamrater av motsatt kön*. Resultatet presenteras sammantaget för båda frågorna eftersom skolpersonal som har erfarenhet av den första frågan även har svarat att de har erfarenhet av den andra frågan. Nästan en femtedel, 18 procent, bland de tillfrågade har erfarenhet av elever som *ibland* inte tillåts umgås med kamrater av motsatt kön. 12 procent har erfarenhet av elever som aldrig tillåts umgås med kamrater av motsatt kön.

Skolans erfarenhet av elever som *inte tillåts eller har begränsade möjligheter att umgås med kamrater av motsatt kön*. n=127

I intervjuerna med lärare blir det tydligt att föräldrar ställer direkta eller indirekta krav på skolan att se till att deras döttrar inte umgås med manliga klasskamrater även under skoltid. Lärare vittnar om föräldrar som uttrycker att dottern inte får umgås med pojkar och förväntar sig att skolan ska förhindra umgänge mellan könen. Lärare beskriver att liknande argument från föräldrarna är mycket svåra att bemöta och i allmänt finns det en stor osäkerhet i hur skolan ska agera.

På frågan om skolan tydligt markerar att de inte stödjer könsseparation beskriver en lärare det så här: ***”Vi säger inte precis så, att vi inte tänker göra det, utan vi säger det på andra sätt, att vi inte kan kontrollera det såsom kanske är önskvärt! Som lärare kan jag inte gå rakt på sak och möta kärnfrågan. Förhoppningsvis har jag föräldrarna i fyra år och på något sätt vill jag inte göra mig osams så att det tar ifrån....för det kan ju hända att en elev bara slutar skolan.”***

Lärarnas största farhåga är att föräldrarna förbjuder flickan från att komma till skolan om skolan tydligt markerar att barn har rätt till socialt umgänge med kamrater oavsett kön. En annan lärare berättar att oanmälda besök från föräldrar är ett sätt att kontrollera döttrar: *”Helt plötsligt har det stått någon förälder där och jag kan inte säga åt föräldrarna att du får inte vara här. Jag försöker vara ganska smidig och säga att du kan lita på att ha ditt barn här på skolan, men samtidigt försöker jag förmedla att vi inte alltid ställer upp på föräldrars krav.”*

Det finns också lärare som har erfarenhet av flickor med utlandsfödda föräldrar som förväntas följa förhållningsregler som förespråkar könssegregation. Detta blir problematiskt i en skola som arbetar utifrån principen om integration mellan flickor och pojkar. Ett exempel från skolans vardag är att vissa flickor inte får sitta bredvid en manlig klasskamrat. På frågan hur skolan agerar svarar en lärare: *”Det var en situation där en kille kom åt en tjejs kläder och de började bråka. Då har jag och andra lärare försökt gå in och medla och det känns väldigt konstigt eftersom det är långt ifrån mina grundinställningar. Det jag menar är att jag måste respektera andras värderingar. Men det är en form av begränsning att man inte kan vidröra varandras kläder ens en gång för att det är en kille och en tjej.”*

Lärarnas erfarenheter av föräldrakontroll under skoltid gäller främst flickor med

utlandsfödda föräldrar. Emellertid är lärare nogga med att markera att långt ifrån alla utlandsfödda föräldrar kontrollerar sina barn under skoltid.

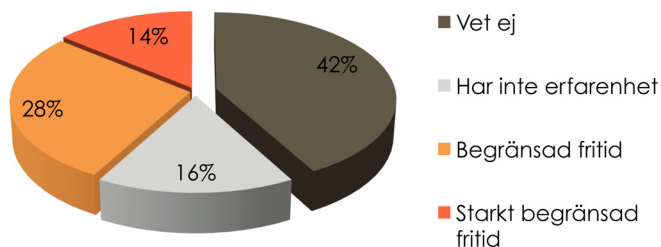
5.2 Skolpersonalens erfarenheter av elever som har begränsningar på fritiden

Skolpersonalen har fått ta ställning till om de har erfarenhet av elever som av sina föräldrar begränsas att delta i vanligt förekommande fritidsaktiviteter. Beroende på vilken aktivitet som efterfrågas uppger mellan 7 och 13 procent av skolpersonalen att de har erfarenhet av elever som aldrig får delta i de efterfrågade fritidsaktiviteterna. En högre andel bland skolpersonalen, mellan 7 och 21 procent, uppger att det finns elever som har en begränsad fritid, det vill säga elever som *från och till* inte tillåts delta i olika aktiviteter på sin fritid. Exempelvis svarar 13 procent av skolpersonalen att de har erfarenhet av elever som *aldrig* får gå på fritidsgården och 8 procent har erfarenhet av elever som *aldrig* tillåts vara ute i sitt närområde efter skoltid och/eller gå på bio med vänner.

Lite mer än 7 procent bland skolpersonalen har erfarenhet av elever som *aldrig* tillåts utöva en idrottsaktivitet på fritiden, exempelvis vara med i en idrottsförening. En majoritet, 97 procent, bland de tillfrågade uppger att deras erfarenheter gäller främst flickor med utlandsfödda föräldrar.

För att få en översiktlig bild presenteras det sammantagna resultatet av skolpersonalens erfarenheter av elever som har en *starkt* begränsad fritid, det vill säga elever som *aldrig* tillåts vara en del av ett ungdomssammanhang på fritiden, eller elever som har en *begränsad* fritid, det vill säga elever som *från och till* inte tillåts delta i vanligt förekommande fritidsaktiviteter och verksamheter. De efterfrågade fritidsaktiviteterna är huruvida de unge tillåts gå till fritidsgården, vara ute i närområdet efter skoltid, *gå på disco*, *gå på bio*, *gå på tjej-/killmiddag*, *gå på stan* och *idrotta på fritiden*. I resultatet blir det tydligt att 42 procent bland personalen inte vet huruvida elever har begränsningar på sin fritid eller inte. Resultatet är väntat då skolpersonalens insyn i elevers vardag efter skoltid är begränsad. Däremot visar resultatet att uppemot en tredjedel av personalen, 28 procent, har erfarenhet av att elever har begränsad fritid och 14 procent har erfarenhet av elever som har starkt begränsad fritid.

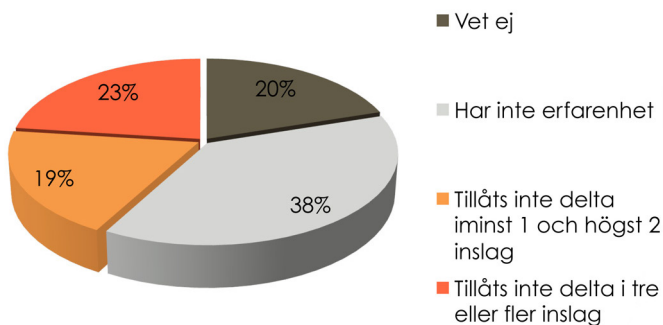
Skolans erfarenhet av elever som *aldrig tillåts* eller elever som *ibland inte tillåts delta i olika fritidsaktiviteter*. n=127

5.3 Skolpersonalens erfarenheter av elever som inte tillåts delta i olika skolämnen och andra inslag i skolan

Beroende på vilket skolämne eller undervisningsinslag som efterfrågas svarar mellan 3 och 7 procent av personalen att de har erfarenhet av elever som *aldrig* får delta i de efterfrågade skolämnena och undervisningsinslagen på skolan. En högre andel bland skolpersonalen, mellan 7 och 21 procent, uppger att det finns elever som ibland inte tillåts delta i de efterfrågade skolämnena och skolinslagen. Skolpersonalens erfarenheter av elever som inte tillåts delta gäller i störst utsträckning simundervisning och klassresor med övernattnig, följt av idrott och sex- och samlevnadsundervisning. Skolpersonalens erfarenheter gäller nästan uteslutande, 97 procent, flickor med utlandsfödda föräldrar. För att få en översiktlig bild presenteras det sammantagna resultatet av skolpersonalens erfarenheter av elever som ibland eller aldrig tillåts delta i de efterfrågade skolämnena och skolinslagen. De efterfrågade skolämnena och skolinslagen är *sex- och samlevnadsundervisning, idrott, simundervisning, annan undervisning, klassresa med övernattnig, dagutflykt/studiebesök och klassfest*. Bland de tillfrågade svarar 58 procent antingen att de inte vet eller inte har den erfarenheten. Nästan en femtedel, 19 procent svarar att de har erfarenhet av elever som inte tillåts delta i minst ett och högst två av de efterfrågade inslagen. Nästan en fjärdedel av personalen, 23 procent, uppger att de har erfarenhet av elever som inte tillåts delta i minst tre eller fler inslag.

Skolans erfarenhet av elever som *aldrig tillåts* eller elever som *ibland inte tillåts delta i skolämnen eller andra skolinslag*. n=127

Lärare uttrycker att det är ett dilemma när elever inte tillåts delta i olika undervisningsinslag. Särskilt svårt blir det när elever inte tillåts följa med på klassresor och dagsutflykter eftersom syftet med aktiviteterna bland annat är att ge eleverna möjlighet att komma ifrån vardagen, lära känna varandra bättre och ha roligt tillsammans med jämnåriga. Ungdomar på gymnasiesärskolan har på grund av sin funktionsnedsättning begränsade möjligheter att på egen hand göra liknande aktiviteter utan sina närstående. Därför är sociala inslag i skolans regi viktiga för deras möjlighet att skapa kontakter utanför familj och släkt.

Hur skolor väljer att bemöta föräldrar som inte tillåter barn att delta i exempelvis klassresor ser delvis olika ut. Vissa skolor accepterar situationen och väljer bort klassresor. Andra skolor menar att deltagande på klassresor är frivilligt. Eftersom det alltid finns lärare som inte har möjlighet att delta på klassresor hänvisas elever som inte får följa med till skolans ordinarie undervisning. Det finns också skolor som för en dialog med föräldrar som inte tillåter sina barn att delta. En lärare berättar om sina erfarenheter: *”Vi hade ett gäng tjejer som inte fick följa med på klassresor och då fick vi övertala föräldrarna. Ungdomarna fick sova hos lärare blev det bestämt efter många om och men. Om inte vi gör vissa saker, blir det väl så att vissa elever inte följer med på skolresan. Eller så får vi ta några extra samtal med föräldrarna så att de känner sig trygga. I regel brukar det nog gå att lösa faktiskt. Men det krävs mycket trygghetssamtal med föräldrarna så att alla de här farliga zonerna i deras värld försvinner. Då kan tjejerna få följa med.”*

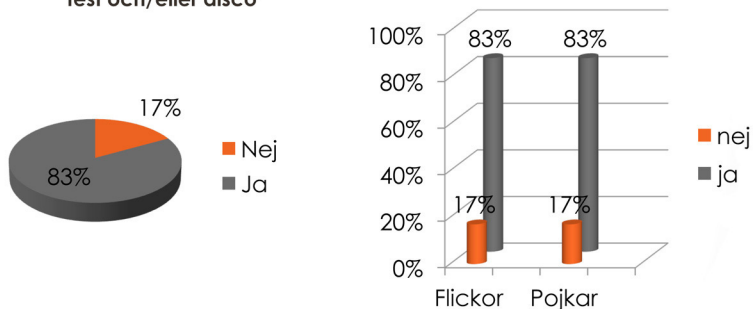
Bland de intervjuade lärarna är det flera som har erfarenheter av att flickor med utlandsfödda föräldrar inte får delta i sex- och samlevnadsundervisning, idrott och simlektioner.

5.4 Ungdomarnas upplevelser av inskränkningar på fritiden

I enkätundersökningen har ungdomarna fått ta ställning till om de tillåts delta i vanligt förekommande aktiviteter på sin fritid. Ungdomarnas har svarat på följande frågor *Får du gå på bio för dina föräldrar? Får du gå och fika med kompisar för dina föräldrar? Får du gå på fest med kompisar för dina föräldrar? Får du gå på disco med kompisar för dina föräldrar?* Nedan presenteras resultat för den grupp som inte får delta i minst en av nämnda aktiviteter. Bland båda könen är det 17 procent som inte tillåts delta i minst en av nämnda aktiviteter.

Ungdomar som svarat att deras föräldrar inte tillåter dem delta i vissa fritidsaktiviteter tillsammans med vänner. Uppdelat i kön. n=204

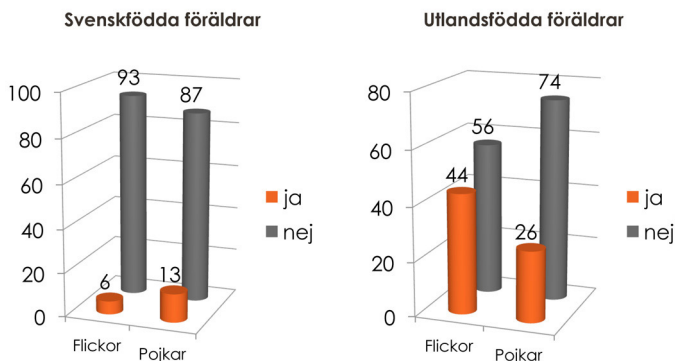
Får du gå på stan med vänner, bio, fest och/eller disco

När resultatet studeras utifrån föräldrarnas födelse land framträder ett resultat som följer tidigare mönster. Det är främst flickor med utlandsfödda föräldrar som har inskränkningar på sin fritid. Resultatet bland dem visar att 44 procent inte tillåts delta i minst en av nämnda aktiviteter. Bland pojkarna i samma grupp är det 26 procent som har minst en inskränkning. Bland ungdomar med båda föräldrar födda i Sverige är könsmönstret omvänt, dock inte statistiskt signifikant. Bland pojkarna har 13 procent minst en inskränkning på fritiden och bland flickorna är andelen 6 procent.

Ungdomar som svarat att deras föräldrar inte tillåter dem delta i vissa fritidsaktiviteter tillsammans med vänner.

Uppdelat i kön och etnisk bakgrund, n=204

I intervjuer med våldsdrabbade berättar en ung kvinna om sina upplevelser av inskränkt livsutrymme: *"Jag gillade att vara med mina vänner och kunna göra någonting utomhus också på fritiden, men jag fick inte det för min familj."* På frågan hur gammal hon var när inskränkningarna började svarar hon: *"Typ 13 eller 14 år"*. På frågan om hon ville vara ute sent på kvällarna svarar hon: *"Nej jag ville vara ute efter skolan men fick aldrig det. Jag ville promenera hem med mina kompisar. Jag gjorde det några gånger och min mamma blev jättearg, då fixade hon taxi till mig eller så fick jag ta bussen direkt hem efter skolan."* På frågan varför hon inte fick vara ute med sina vänner efter skoltid svarar den unga kvinnan: *"Jag tror de är mest rädda för att jag ska hitta en kille eller någonting sånt"*. På frågan om samma regler gällde för hennes bröder svarar hon: *"Nej, de får göra vad de vill i princip. Killarna är inte som tjejerna i våra kulturer, de får göra mer, för föräldrarna tror att killarna har mer ansvar för sig själva, tjejer tar inte mycket ansvar liksom"*.

Längre fram i intervjun blir det tydligt hur stort vuxenansvar som den unga kvinnan belastats med från tidig ålder. Hon har i princip tagit hand om ett helt hushåll och yngre syskon. På frågan om pojkar får ha flickvänner svarar den unga kvinnan: *"Mina bröder har redan tjejer. Det händer ingenting typ. De har flera gånger till och med varit hemma hos oss men pappa har inte nämnt någonting. Varken mamma eller pappa har sagt något."*

Den samlade bilden

Ovan har flera resultat från personalenkäten respektive elevenkäten redovisats. Resultaten åskådliggör hur stor andel ungdomar i medverkande gymnasiesärskolor som kan tänkas leva med hedersrelaterade normer och begränsningar samt i vilken utsträckning personal på nämnda gymnasiesärskolor uppger att de har erfarenhet av elever som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld. Som tidigare nämnts har det inom projekt Nå genomförts två enkätundersökningar, en bland elever och en bland skolpersonal i sammanlagt åtta gymnasiesärskolor i fyra städer. Inom projektet har det även gjorts intervjuer med lärare, elevvårdspersonal och våldsdrabbade unga kvinnor. Den sammantagna bilden från elevundersökningen visar att det går tydliga skiljelinjer mellan olika grupper av ungdomar. Ibland går dessa mellan flickor och pojkar. I andra frågor går de mellan ungdomar med svenskfödda föräldrar och utlandsfödda föräldrar. Ett viktigt resultat från skolpersonalens undersökning visar att en överraskande stor andel bland skolpersonalen har erfarenheter av främst unga flickor med utlandsfödda föräldrar som lever i enlighet med värderingar och begränsningar som är vanligt förekommande bland grupper som ställer sig bakom hedersrelaterade normer.

I studien har flera olika resultat presenterats. Det gör det svårt att få en samlad bild av vilka mönster som framträder. I nedstående tabell finns en sammanställning av de olika frågor som presenteras i studien. Detta är ett sätt att presentera en mer sammanhållen bild av de olika ungdomsgruppernas respektive skolpersonalens svar. De siffror som anges i nedanstående tabell är procentsiffror som presenterats i det föregående tabellerna. Här redovisas endast de siffror som motsvarar svarsalternativet "ja, har erfarenhet" (när det avser skolpersonalens resultat) och svarsalternativet "ja" (när det avser elevernas resultat). Överst i tabellen redovisas skolpersonalens resultat och nederst presenteras elevernas resultat. Siffrorna som återger resultat från elevenkäten redovisas separat för flickor och pojkar med svenskfödda föräldrar respektive utlandsfödda föräldrar. Den fortsatta sammanfattningen kommer att utgå från nämnda tabell.

Sammanställning av skolpersonalens och elevernas svar. Siffrorna anger procenttal från tidigare presenterade tabeller.

	Skolpersonal N=127	Ungdomar N=220			
		Svenskfödda föräldrar		Utlandsfödda föräldrar	
		F	P	F	P
Skolpersonalens erfarenheter av...					
... elever som inte får välja sin framtida partner. ... elever som har ett villkorat val.	29 30				
... elever som blivit gifta mot sin vilja. ... elever som blivit gifta mot sin vilja men som själva inte uppfattar det.	26 20				
... avbruten skolgång bland elever som blivit gifta. ... försämrad psykisk hälsa bland elever som blivit gifta.	34 33				
... elever som aldrig tillåts ha föräktenskapliga relationer. ... elever som har begränsade ¹ möjligheter till detta.	11 15				
... elever som aldrig tillåts ha kamrater av motsatt kön. ... elever som har begränsade ¹ möjligheter till detta.	12 18				
... elever som har starkt begränsad fritid ² .	14				
... elever som har begränsad fritid ³ .	28				
... elever som inte tillåts delta i minst tre skolämnen.	23				
Ungdomar som...					
... inte tillåts välja framtida partner.		3	2	29	16
... inte tillåts ha pojk-/flickvän.		2	3	46	13
... inte tillåts ha sex.		23	14	70	39
... är rädda för sina föräldrars reaktion om de har sex.		8	2	48	19
... har inskränkningar på fritiden.		6	13	44	26

¹ lärare som svarat att elever ibland inte tillåts det som efterfrågas.

² lärare som svarat att elever aldrig tillåts delta i majoriteten av de efterfrågade aktiviteterna.

³ lärare som svarat att elever ibland inte tillåts delta i majoriteten av de efterfrågade aktiviteterna.

Även om det inte går att göra direkta jämförelser mellan ungdomarnas svar och skolpersonalens svar, visar resultatet att från de båda undersökningarna att det är i första hand flickor med utlandsfödda föräldrar som lever med hedersrelaterade normer och begränsningar och/eller utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld.

Skolpersonalens erfarenheter av begränsningar som riktas mot flickor med utlandsfödda föräldrar är ungefär lika i samtliga medverkande skolor, med undantag av en skola. I denna skola finns det få elever med utlandsfödda föräldrar. Hur skolor väljer att bemöta exempelvis föräldrars önskemål om undantag från vissa skolinslag ser dock olika ut skolor emellan. I vissa skolor finns det mer utarbetade riktlinjer kring hur skolan ska arbeta när det kommer till skolans kännedom att en elev inte tillåts följa med på en studieresa. I andra skolor finns det inte några tydliga riktlinjer och personalen är hänvisade till sitt eget omdöme. Detta kan jämföras med Högdins (2007) studie om hur grundskolor ställer sig till frågan om undantag från vissa utbildningsinslag. Vissa skolor godkänner undantag och andra skolor försöker hitta möjliga vägar för att alla elever ska kunna delta i all skolverksamhet. Det finns också exempel på skolor som inte alls tar hänsyn till föräldrars begäran och hänvisar till skolplikten. När skolor inte tillåter att vissa elever befrias från viss undervisning skapas en motsättning mellan hemmets och skolans regler. Denna motsättning kan bli mycket svårhanterlig för de unga, menar författaren. Resultatet från föreliggande studie visar att det finns en utbredd oro, bland lärare, för att elever ska komma i kläm mellan föräldrars önskan och skolans krav om skolan inte accepterar undantag från vissa skolinslag.

Det finns exempel på skolor som inte ifrågasätter föräldrars beslut om undantag från vissa skolinslag med hänvisning till elevens bästa. Skolor vill inte förvärpa situationen för den unga personen och det finns en rädsla för att föräldrar väljer andra alternativ om skolan går in och ifrågasätter familjernas beslut. Det finns också skolor som arbetar med föräldrasamtal och lyckas på så vis övertyga föräldrar om att tillåta sina barn att delta i exempelvis klassresor. Det finns flera olika intressanta resultat som kan fördjupas och diskuteras. Vi har valt att lyfta fram några av de resultat som är angelägna för gymnasiesärskolan. Möjligen kan man från dessa resultat se om och i så fall på vilket sätt villkoren för unga med intellektuell funktionsnedsättning som lever med hedersrelaterade normer och begränsningar skiljer sig från övriga ungdomar med liknande livsvillkor.

6.1 Föreställningar om sexualitet och oskuld

I denna studie har eleverna fått svara på frågan *Får du ha sex för dina föräldrar och Är du rädd för att din mamma eller pappa ska bli arg på dig om de får reda på att du har haft sex*. Frågorna mäter inte direkt andelen unga som förväntas vänta med sex till äktenskap ingåtts, men resultatet visar att förutsättningarna för föräktenskapligt sexuellt umgänge är olika mellan ungdomarna i denna studie. En stor andel (70 %) bland flickorna med

utlandsfödda föräldrar uppger att de inte tillåts ha sex och närmare hälften av dem (48 %) uppger även att de är rädda för att föräldrar ska få kännedom om att de har sex om de väljer att ha det.

Även en stor andel (39 %) pojkar med utlandsfödda föräldrar tillåts inte ha sex och ungefär var femte pojke är rädd för vilka konsekvenser ett eventuellt sexuellt umgänge kan innebära. Likaså svarar en stor andel bland flickorna (23 %) och pojkarna (14 %) med svenskfödda föräldrar att de inte tillåts ha sex. Även om det är stora skillnader i svaren mellan ungdomar med svenskfödda föräldrar respektive utlandsfödda föräldrar är resultatet bland de förstnämnda viktigt att beakta.

I studier om ungdomar med funktionsnedsättning och sexualitet blir det tydligt att både synliga och osynliga funktionsnedsättningar kan påverka ungdomars uppfattning om sig själva och sin sexualitet. Omgivningens reaktioner bidrar också till den självbild tonåringarna får. Vissa föräldrar kan reagera negativt på sina barns sexualitet eftersom de har svårt att se sitt barn som en sexuell varelse. Andra kan uppmuntra den sidan eftersom de vill att barnet ska få ett så " normalt " liv som möjligt, skriver Annika Hildebrand som är ansvarig för projektet "Handikapp och sexualitet/ samlevnad".

Lukkerz (2010) skriver i sin rapport att en ung person med intellektuell funktionsnedsättning kan ha svårt att frigöra sig från föräldrar. Den unges önskan att vara oberoende krockar med behovet av omsorg från närstående. Unga med intellektuell funktionsnedsättning kan också ha svårt med gränssättning vilket kan leda till oönskade aktiviteter och erfarenheter. Exempelvis kan unga ha svårt att förstå normer bland vänner, i media och på internet. Närståendes egen oro för till exempel oönskad graviditet eller sexuell utsatthet kan leda till ett överbeskyddande förhållningssätt. Samtidigt är unga med intellektuell funktionsnedsättning mer utsatt för risker för sexuell utsatthet. Därför är behovet av en omgivning som kan balansera den unges behov av stöd och skydd utan att begränsa den unges sexualitet stor (Löfgren-Mårtenson, 2010 i Lukkerz 2010).

I tidigare forskning har begräsningar i vardagen och begräsningar i valet av framtida partner tydligt kunnat kopplas till kravet om föräktenskaplig oskuld, främst bland flickor med utlandsfödda föräldrar (Schlytter m fl 2009). Frågan om den kvinnliga oskulden, det vill säga frånvaro av sexuellt umgänge innan ett äktenskap ingås, har inte haft en lika framträdande roll i intervjuerna med skolpersonalen i föreliggande studie. Skolpersonalen har begränsade erfarenheter av unga kvinnor som uttryckligen förväntas ta ansvar och värna om sin oskuld. Enligt dem är det få flickor som är medvetna om och/eller uttrycker ett eventuellt krav på avhållsamhet från föräktenskapligt sexuellt umgänge. Frågan om föräktenskapligt sexuellt utrymme kopplas inte tydligt ihop med hedersrelaterade normer och begräsningar, då det avser unga med intellektuell funktionsnedsättning.

Det är något förvånande då en mycket stor andel unga med utlandsfödda föräldrar i medverkande gymnasiesärskolor uppger att de inte tillåts ha sex för sina föräldrar. Likaså svarar en stor andel bland skolpersonalen att de har erfarenhet av att främst flickor med utlandsfödda föräldrar gifts bort och/eller har ett begränsat livsutrymme. Trots att flickor på gymnasiesärskolor i denna studie inte talar om oskulden lever en stor andel av dem med utlandsfödda föräldrar i enlighet med normer som begränsar deras livsutrymme. Att inte tillåtas ha sex för sina föräldrar behöver dock inte per automatik kopplas till frågan om avhållsamhet från föräktenskapligt sexualitet i syfte att bevara oskulden. Det är viktigt att beakta att andra orsaker kan ligga bakom föräldrars beslut. Föräldrar kan vara mer angelägna om att skydda sina barn från eventuella sexuella risktaganden.

6.2 Oskuldens betydelse för förståelsen av hedersrelaterade normer och begränsningar

Tidigare studier har visat att närståendes inställning till funktionsnedsättning kopplat till sexualitet påverkar den enskildes egen syn på sin sexualitet. Det är rimligt att anta att bland föräldrar som ställer sig bakom hedersrelaterade normer och värderingar finns det de som uppfattar sina barn som icke sexuella. Om föräldrar inte uppfattar den unge med intellektuell funktionsnedsättning som en person som vill och kan ha sexuellt umgänge är det rimligt att anta att behovet av att ständigt påminna den unge om oskuldens betydelse inte är lika stor. Om den unge själv socialiserats i tron att han eller hon är oförmögen till att ha sexuellt umgänge kan eventuella förbud uppfattas som naturliga och inte ifrågasättas. Detta projekt kan inte uttala sig om huruvida föräldrar uppfattar en dotter eller son med funktionsnedsättning som asexuell och huruvida de tillmäter föräktenskapligt sexuellt umgänge mindre betydelse. Inte heller kan studien säga något om ungas egna föreställningar om sin sexuella förmåga. Men frågan om oskuldens implicita roll bland unga med intellektuell funktionsnedsättning är viktig och behovet av ytterligare kunskaper är betydelsefulla för att förstå på vilket sätt hedersnormer kommer till uttryck och praktiseras.

Behovet av att kontrollera i första hand en dotter, exempelvis genom att inte tillåta henne delta i olika fritidsaktiviteter och/eller inte tillåta henne ha en föräktenskaplig relation, är fortsatt stor bland utlandsfödda föräldrar. I ett första skede kan detta tyckas gå emot tidigare resonemang om oskuldens mer otydliga ställning bland flickor med intellektuell funktionsnedsättning. Om det kan antas att sannolikheten att en dotter med intellektuell funktionsnedsättning ska ha föräktenskapligt sexuellt umgänge är liten, borde det rimligtvis även innebära minskad föräldrakontroll och begränsningar i vardagen. Upprätthållandet av hedersrelaterade normer och begränsningar borde även minska bland närstående.

Frågan är relevant och resultatet från denna studie visar att en stor andel bland flickorna med utlandsfödda föräldrar är fortsatt hårt kontrollerade. En möjlig förklaring kan vara oskuldens utvidgade betydelse. Det innebär i korthet att den kvinnliga oskulden inte

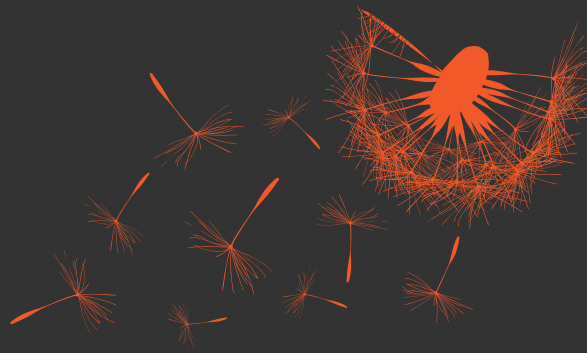
avgränsas till kontroll av den ungas sexualitet utan tenderar att kontrollera andra områden i ungdomarnas liv (se Andersson 2003, Ghadimi 2007). Ghadimi (2007) beskriver detta som oskuldskontext och menar att föreställningar som upprätthåller begränsningar i ungdomars liv bör inkluderas i förståelsen av oskuldens betydelse bland grupper som ställer sig bakom hedersrelaterade normer och begränsningar.

Oskuldskontext kännetecknas av könsegregerade principer där normer och begränsningar i större utsträckning tillämpas för en flicka än för en pojke. Att flickor på gymnasiesärskolan inte pratar om oskulden och att lärare och elevvårdspersonal inte uppfattar en explicit fokusering på oskuldsfrågan från närstående ska inte förväxlas med att föräldrar inte praktiserar hedersrelaterade normer och begränsningar. Vår bedömning är att ett alltför stort fokus på oskulden som enbart en sexuell företeelse inte lyckas fånga upp flickor med intellektuell funktionsnedsättning som riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck och våld. Våra erfarenheter visar istället att kravet på äktenskap med en av familjen vald man är mer utmärkande för hur hedersrelaterat förtryck kommer till uttryck bland, i första hand, flickor med intellektuell funktionsnedsättning.

6.3 Äktenskapstvång bland flickor med intellektuell funktionsnedsättning

För att ta reda på om det finns elever på medverkande gymnasiesärskolor som inte tillåts välja framtida partner eller har begränsningar i detta val har projektet ställt frågor till skolpersonalen och till eleverna själva. I denna studie presenteras två frågor som ställts till skolpersonalen: *Har du erfarenhet av elev/elever på din skola som inte får bli sambo/gifta sig med vem han/hon vill? Har du erfarenhet av elev/elever på din skola som blivit bortförlovad/bortgift mot sin vilja?* Resultatet visar att ungefär en tredjedel av skolpersonalen i de medverkande skolorna har erfarenhet av elever som inte tillåts välja sin framtida partner och ytterligare en tredjedel har erfarenhet av elever som har ett villkorat val. Cirka en fjärdedel av personalen har erfarenhet av elever som blivit bortgifta och var femte skolanställd har erfarenhet av detsamma, men menar att de unge själv inte uppfattar äktenskapet som tvingande. Resultatet visar att nästan hälften av personalen har erfarenhet av faktiska äktenskap som ingåtts med inslag av tvång oberoende av om den unge uppfattar äktenskapet som tvingande eller ej. Större andel bland personalen uppfattar dessutom att elever har begränsningar i valet av framtida partner.

En slutsats av resultatet kan vara att ungdomar som enligt personalens erfarenheter förväntas följa föräldrarnas val av framtida partner i mycket stor utsträckning även riskerar att utsättas för eller utsätts för äktenskap med mer eller mindre inslag av tvång. Eleverna har fått ta ställning till frågan: *Bestämmer dina föräldrar vem du ska gifta dig med?* Det är framförallt flickor och pojkar med utlandsfödda föräldrar som svarar att det är deras föräldrar som bestämmer vem de ska gifta sig med. Bland flickorna med utlandsfödda föräldrar uppger 29 procent detta svar och bland pojkarna 16 procent. Detta kan jämföras med svaren bland ungdomar med föräldrar födda i Sverige där 3 procent av flickorna och

Erfarenheter från ett fall

Skolan får signaler om att en flicka inte mår riktigt bra. Elevvården har samtal med henne där hon uttryckligen säger att hon är rädd för att giftas bort. Skolan vet inte vad de ska göra. I samtalen med flickan tolkar skolan situationen som att hon både vill och inte vill gifta sig. Med facit i hand tycker skolan att de borde ha reagerat tydligare när flickan dagligen klagat över "ont i magen" och "huvudvärk".

Det blir sommarlov och flickan reser med sin familj till föräldrarnas ursprungsland. Där blir hon gift med en man som hon inte har träffat tidigare. Mannen är i 25-årsåldern och flickan är 16 år när ett traditionellt äktenskap ingås. Mannen och flickan återvänder inte till Sverige. En dag på höstterminen ringer flickan på en lärares privata nummer. Läraren tycker att flickan är mycket disorienterad, vet inte vart hon är. Flickan gråter, är rädd och säger att hon vill tillbaka till Sverige. Då förstår läraren att flickan inte är i Sverige. Flickan vet inte i vilket land hon befinner sig. TRIS blir inkallad till ett möte hos elevvården på flickans skola på vårterminen, cirka ett år efter att flickan förts bort från Sverige. Anledningen till att skolan kontaktar TRIS är att flickan ringt igen och skolan vet inte vad de ska göra. Efter lite efterforskningar kommer det fram att flickans föräldrar inte längre vistas i Sverige. En släkting talar om att flickan bor i ett EU-land, men mer vet inte släktingen. TRIS ringer till det nummer flickan ringt ifrån men numret tycks inte vara i bruk längre. TRIS anmäler flickan som förvunnen hos polisen. Förundersökningen läggs ner på grund av att misstankar om brott inte föreligger. Än idag vet varken TRIS eller skolan vad som hänt flickan.

2 procent av pojkarna svarar detta.

I SOU 2012:35, *Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap*, framhålls att det vanligaste sättet för närstående att förmå en ung person att gifta sig mot sin vilja tycks vara övertygande eller "tvingande" samtal. Därefter kommer hot om våld. Även hot som rör familjens skam eller rykte tycks vanligt. I många fall förekommer begränsningar i friheten, till exempel rätten att röra sig fritt, att tala i telefon etc. Våld verkar förekomma i mellan 20 och 28 procent av de fall som jourer, kommuner och övriga verksamheter har haft kontakt med.

Resultat från föreliggande studie visar att även bland unga med funktionsnedsättning är samtal ett effektivt sätt för närstående att få till stånd ett äktenskap. Dock tycks samtalen mer ha karaktären av "vilsledande" än övertygande. "Vilsledande" därför att den unga kvinnan förleds in i ett äktenskap med löften om kläder, smycken och fest utan att riktigt förstå vad ett äktenskap innebär. I intervjuer med våldsdrabbade unga kvinnor blir det tydligt att vilsledande argument från närstående orsakar otrygghetskänslor och upplevs smärtsamma när den unga kvinnan konfronteras med verkligheten. Detta för med sig svåra konsekvenser, dels mentalt och socialt, men också ekonomiskt och juridiskt. En ung kvinna som lämnat sin familj berättar: *"Min förra man tog alltid mina pengar utan att fråga. Sen när min assistent skulle hjälpa mig med mina räkningar fanns inte pengar kvar på kontot. Nu finns jag på Kronofogden"*.

En annan ung kvinna i skyddat boende berättar: *"Min man hade med sig andra personer hem till oss och de fick alltid sova över"*. På frågan om hon kände de andra personerna svarar den unga kvinnan: *"Nej, de var hans tjejer. Han fick ha tjejer fast han var gift med mig."*

Det finns även inslag av varierande "tvingande" samtal bland unga på gymnasiesärskolan i syfte att få dem att acceptera ett giftermål. Den unga kvinnan som tvingas har då en uppfattning av vad äktenskap är, men tystas ner och övertygas att ingå äktenskap mot sin vilja. Personalen i denna studie har erfarenhet av faktiska äktenskap med inslag av tvång, men menar att eleven själv inte uppfattar giftermålet som tvingande. Resultatet utmanar synen på äktenskapstvång som något individen själv är medveten om. Utåt kan det framstå som att den unga kvinnan ingår ett frivilligt äktenskap. Men äktenskapet har i vissa fall föregåtts av handlingar och/eller arrangemang som skolpersonalen definierar som indirekt tvång. Skolpersonalens förståelse av indirekt tvång är oftast kopplat till den enskilde elevens funktionsnedsättning. Den unges beroendeställning till närstående utnyttjas, menar skolpersonalen. Detta kan liknas vid tidigare studier som visar att våld mot kvinnor med funktionsnedsättning ofta är riktat mot själva funktionshindret. Som ett exempel kan nämnas kvinnor som är synskadade och som förövaren sätter krokben för (NRK 2001).

Unga på gymnasiesärskolan är redan på grund av sin funktionsnedsättning extra sårbara för utnyttjande eftersom de oftast inte kan värna sig mot det. Detta är en mycket angelägen fråga för gymnasiesärskolan eftersom det finns elever som på grund av sin funktionsnedsättning har en annan referensram kring vad som kan betraktas som icke önskvärt handlingssätt eller behandling. Som tidigare beskrivits har unga med intellektuell funktionsnedsättning svårigheter med abstrakt tänkande vilket bidrar till att de inte kan föreställa sig det som inte redan har skett, och därigenom förutse framtida händelser. De har svårt att förstå konsekvenserna av sina handlingar. De litar på sin omgivning på ett för deras ålder aningslöst sätt. Många som registrerar sitt äktenskap i Sverige är myndiga även om deras mentala och känslomässiga utveckling inte följer deras biologiska ålder. De är i en mening fortfarande barn och beroende av sina närståendes omsorg och utelämnade till deras goda vilja för att klara sitt dagliga liv. De har därför begränsade möjligheter att välja något annat än det som föräldrarna har bestämt.

En lärare beskriver det så här: *” Även om flickorna förstår att de ska gifta sig kan de inte göra något åt det. Här är det mer föräldrarna som styr. Här köper eleverna föräldrarnas tyckande. Speciellt invandrarflickorna. De är mycket mer begränsade”*

Avslutande ord

Enligt vår kännedom har det i Sverige inte tidigare gjorts några undersökningar och/eller kartläggningar om hedersrelaterat förtryck och våld bland unga med intellektuell funktionsnedsättning. Detta är ett nytt kunskapsområde och mycket arbete kvarstår. TRIS erfarenheter och det kunskapsunderlag som TRIS har visar tydligt att riktade arbetsmetoder och riktlinjer behövs för att gymnasiesärskolan ska kunna arbeta med unga som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld. Föreliggande studie är ett led i detta arbete.

Hedersrelaterat förtryck och våld är ett brott mot svensk lagstiftning. I inledningen till föräldrabalken, FB 6:1, andra stycket, står det att "barn ska behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling". Sverige har även 18-årsgräns för äktenskap, Äkt. B 2:1.

I skrivande stund finns det i vårt samhälle unga personer som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld, men vi saknar tillräckliga kunskaper om deras särskilda utsatthet. Vi saknar även beredskap för att ta emot dessa unga våldsdrabbade individer. Vi brister och kan inte ge dem adekvat vägledning, stöd och skydd. TRIS förhoppning är att denna studie ska bidra till att olika samhällsorgan ska ta ett större ansvar för att öka medvetenheten och kunskapen om unga med intellektuell funktionsnedsättning som riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck och våld.

Källor

Andersson, Å (2003) Inte samma lika. Identifikationer hos tonårsflickor i en multietnisk stadsdel. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

Ghadimi, M (2007) Om kravet på oskuld. En studie om flickors respektive pojkars föreställningar. *Socialvetenskaplig Tidskrift*, nr 1 s.20-46.

Högdin, S (2007) *Utbildning på (o)lika villkor – om kön och etnisk bakgrund i grundskolan*. Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.

Lukkerz, J (2010) *Sexualitet och intellektuella funktionsnedsättningar. Rapport: Elektronisk källa. RFSU, Malmö.*

Nationellt Råd för Kvinnofrid (2001). *När man slår mot det som gör ont. Våld mot kvinnor med funktionshinder*: Nationellt Råd för Kvinnofrid.

Schlytter, A., Högdin, S., Ghadimi, M., Backlund, Å. & Rexvid, D. (2009) *Oskuld och heder. En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterat kontroll i Stockholm stad – omfattning och karaktär*. Institutionen för socialt arbete: Stockholms universitet.

SOU 2012:35, *Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap*. Justitiedepartementet.